

Η ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΣΤΗ ΔΙΑΠΟΙΜΑΝΣΗ **ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ** **ΕΜΠΕΙΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ**¹

Στέφανου Χρ. Κουμαρόπουλου
Δρ. Θ. Παν. Αθηνών
Υπευθ. Συμβ. Σταθμού Νέων Δ/θμιας Εκπ/σης

1. Η Διακριτική πρόσληψη των κοινωνικών ερευνών

Σε μια προσπάθεια ο σύγχρονος ποιμένας να προσεγγίσει το σημερινό άνθρωπο, τον πιστό του 21^{ου} αιώνα οφείλει να τον γνωρίσει. Να γνωρίσει δηλαδή τις στάσεις του, τις αναζητήσεις του, τους προβληματισμούς, τις αξίες και τα προβλήματα του². Η γνώση αυτή δεν μπορεί να βασιστεί μόνο σε υποκειμενικές αντιλήψεις του ίδιου του ιερέα, των συνεργατών του και τα στερεότυπα που κυριαρχούν. Στην προσπάθεια του αυτή οι λεγόμενες «επιστήμες του ανθρώπου» μπορούν να του σταθούν αρωγοί. Οι έρευνες των κοινωνικών επιστημών έχουν να μας μεταδώσουν πολύτιμες πληροφορίες για να γνωρίσουμε καλύτερα και πιο αντικειμενικά τις τοποθετήσεις, τις αξίες, τους φόβους και τις ελπίδες των σημερινών πιστών, μ' ένα λόγο την ταυτότητα του σύγχρονου Έλληνα.

Κάποιες πληροφορίες των ερευνών αυτών χαρακτηρίζονται από μία ρευστότητα, γιατί οι αντιλήψεις των πολιτών αλλάζουν πολύ γρήγορα. Η **επικαιρότητα** ή και τα διάφορα γεγονότα που μπορεί να έχουν προηγηθεί μιας έρευνας μεταβάλλουν σε μεγάλο βαθμό τις στάσεις των ανθρώπων για οποιοδήποτε θέμα ή αξία. Χρειάζεται μια προσεκτική ανάγνωση και πρόσληψη για το ποιμαντικό έργο του υλικού των κοινωνικών ερευνών. Για παράδειγμα πριν 2 χρόνια μετά από την κρίση που πέρασε η Ελληνορθόδοξη Εκκλησία (λόγω κάποιων σκανδάλων που ήλθαν στο φως τις δημοσιότητας).

¹ Εισήγηση στην Ημερίδα της Ι. Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος με θέμα: «Αξιοποίηση του εγχειριδίου οργάνωσης και δράσης, *Το Ενοριακό Ποιμαντικό Έργο στη σύγχρονη κοινωνία*», που οργάνωσε η Συνοδική Επιτροπή Θ. Λατρείας και Ποιμαντ. Έργου στις 7-6-2007, στην Ι.Μονή Πεντέλης. Η εισήγηση έγινε στη Β' Συνεδρία υπό την Προεδρία του Ομ. Καθηγητή της Θεολ. Σχολής του Παν. Αθηνών κ. Α.Μ. Σταυρόπουλου, που είχε ως θέμα της: «Εμπειρικές έρευνες στο Ποιμαντικό έργο της Εκκλησίας».

² Πρώτη φορά για την αξιοποίηση των εμπειρικών-κοινωνικών και ψυχολογικών ερευνών στο χώρο της Ποιμαντικής έχει κάνει λόγο ο Καθηγητής Α.Μ. Σταυρόπουλος στο βιβλίο του *Επιστήμη και Τέχνη της Ποιμαντικής*, Εκδ. Αρμός 1997, σ. 72-74. (Μάλιστα στις παραπάνω σελίδες κάνει και ανασκόπηση των ερευνών που έχουν διεξαχθεί στο χώρο της θεολογικής επιστήμης). Βλ. επίσης του ίδιου *Συμβουλευτική Ποιμαντική (Διδακτικές Σημειώσεις)*, Αθήνα 2000 σ. 228-229, όπου γράφει: «Κι αν είναι να διδάξουμε Θρησκευτικά στους νέους...θα μπορούσαν να αποδειχθούν πολύ χρήσιμα τα στοιχεία που προέρχονται από έρευνες που έγιναν μεταξύ των νέων τα τελευταία χρόνια, γιατί απαιτείται η γνώση των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων τους...».

Το γεγονός αυτό είχε ως άμεση συνέπεια να κλονιστεί η εμπιστοσύνη της κοινής γνώμης προς το θεσμό της Εκκλησίας. Μία εμπιστοσύνη του κόσμου και ιδίως των νέων ανθρώπων που στις αρχές του 2000 είχε εντυπωσιάσει πολλούς ερευνητές (βλ. παρακάτω ενότητα η εμπιστοσύνη προς την Εκκλησία).

Οι έρευνες πρέπει να διαβάζονται και να εκτιμώνται με κριτικό πνεύμα από τους ποιμένες. Βεβαιότητες ως προς το «αλάθητο» των ερευνών, όπως και η εκ των προτέρων απόρριψη τους θα πρέπει να αποφεύγονται. Αυτή η στάση δεν αποτελεί βέβαια προσπάθεια αμφισβήτησης της αντικειμενικότητας και της επιστημονικότητας των ερευνών. Χρειάζεται να αξιοποιηθούν με διάκριση και με μέτρο οι έρευνες, κυρίως αυτές που αφορούν τους ποιμαιομένους μιας περιοχής ή μια ειδική ομάδα όπως π.χ. οι νέοι. Ο σκοπός που διαβάζονται οι έρευνες δεν ταυτίζεται με αυτούς του μάρκετινγκ ή της πολιτικής. Ο σκοπός είναι ποιμαντικός και θεολογικός, δηλαδή η πρόσληψη του σημερινού ανθρώπου προκειμένου να οδηγηθεί στη σωτηρία. Όπως δηλαδή χρειάστηκε ο Κύριος να προσλάβει το ανθρώπινο σώμα για να μας σώσει, έτσι και οι σύγχρονοι ιερείς οφείλουν να προσλάβουν το σύγχρονο άνθρωπο, να τον καταλάβουν και να μιλήσουν στη γλώσσα του προκειμένου να τον καθοδηγήσουν με τη βοήθεια των μυστηρίων της Εκκλησίας στη σωτηρία.

Θα μου επιτρέψετε να χρησιμοποιήσω ένα παράδειγμα λίγο υπερβολικό αλλά όμως παραστατικό. Κάποιες έρευνες για τον ποιμένα μπορεί να είναι τόσο πολύτιμες όσο το στηθοσκόπιο για ένα γιατρό, εφόσον του δίνουν πολύτιμες πληροφορίες για να ασκήσει μια αποτελεσματική επικοινωνία με το σύγχρονο πιστό, πράγμα που είναι σημαντική προϋπόθεση μιας πετυχημένης διαποίμανσης και κυρίως μιας συμβουλευτικής παρέμβασης.

2. Ποια θα είναι τα κριτήρια με τα οποία όμως θα λαμβάνει υπόψη ένας ποιμένας μια κοινωνική έρευνα;

1^ο κριτήριο ο **φορέας**. Το Εθνικό Κέντρο Ερευνών όσες έρευνες ανακοινώνει είναι σχεδιασμένες από Πανεπιστημιακούς Καθηγητές και ερευνητές κύρους, πραγματοποιούνται από επιστήμονες ερευνητές και βοηθούς, οι οποίοι ελέγχονται, έχουν αξιόπιστο δείγμα και τα συμπεράσματά των ερευνών αυτών είναι έγκυρα. Υπάρχουν και μικρότερες εταιρείες οι λεγόμενες εταιρείες δημοσκοπήσεων, οι οποίες είναι ιδιωτικές και γι' αυτό το λόγο κάποιες φορές διαθέτουν λίγα άτομα καταρτισμένα στην έρευνα. Επιπλέον συχνά οι έρευνες του γίνονται κατά παραγγελίαν ιδιωτών ή φορέων και ενδεχομένως να επηρεάζονται λίγο από τις προσδοκίες αυτών που τις παραγγέλνουν.

2^ο Κριτήριο: Είναι η **αντιπροσωπευτικότητα** του δείγματος. Άλλη εγκυρότητα έχει μία πανελλήνια έρευνα και άλλο μία τοπική, που διενεργήθηκε σε μία μικρή περιοχή. Άλλη η αξία μιας έρευνας με δείγμα 50 ανθρώπων και άλλη η αξιοπιστία μιας έρευνας με δείγμα 5000 ατόμων και μάλιστα επιλεγμένο με επιστημονικά κριτήρια.

3^ο κριτήριο: Ο **τρόπος** που γίνεται. Οι τηλεφωνικές δημοσκοπήσεις είναι λιγότερο έγκυρες π.χ. από τις δημοσκοπήσεις που γίνονται με ερωτηματολόγιο, που διασφαλίζουν και την ανωνυμία των ερωτωμένων.

3. Πώς θα χρησιμοποιηθούν οι έρευνες από τους ποιμένες;

Οι έρευνες αυτές μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως εργαλεία δουλειάς, προκειμένου να τροποποιηθεί ο λόγος, η συμπεριφορά και πολλά άλλα στοιχεία που έχουν να κάνουν με τον τρόπο που ασκείται σήμερα το ποιμαντικό έργο. Φυσικά δεν μπορούν να αλλάξουν τα δόγματα και η στάση σε θέματα αρχών που έχει η Ορθόδοξη Εκκλησία και οι Ποιμένες της. Αυτό ονομάζεται εκκοσμίκευση και είναι κάτι που δεν σας προτείνει αυτός που σας γράφει.

Παρόλα αυτά είναι καλό οι ποιμένες να γνωρίζουν την εποχή τους και να παίρνουν τα μηνύματα. Πολλοί ισχυρίζονται ότι παίρνουν τα μηνύματα από το λαό αλλά δυστυχώς αυτό συμβαίνει μόνο όταν τα μηνύματα είναι αρεστά. Ακούνε μόνο όσο τους ευχαριστούν και τους συμφέρουν. Είναι καιρός οι ποιμένες πέρα από τις πολύ καλές θεολογικές τους γνώσεις, τις γνώσεις όσον αφορά το λειτουργικό τυπικό και την τέλεση της λατρείας να λαμβάνουν σοβαρά υπόψη, τους αποδέκτες των μηνυμάτων τους, τους πιστούς του 21^{ου} αιώνα.

Πώς μπορείς να ποιμάνεις έναν άνθρωπο όταν δεν τον γνωρίζεις; Πώς θα τον σώσεις όταν δεν έχεις ασχοληθεί με τα προβλήματα, τις αντιλήψεις και τις αναζητήσεις του; Μια τέτοια προσπάθεια, όσον αφορά τον θεολόγο και τον κληρικό δεν αποτελεί προσπάθεια εκκοσμίκευσης αλλά **εγκοσμίκευσης** του λόγου του Θεού³. **Εγκοσμίκευση** είναι να προσλάβουμε τα σύγχρονα στοιχεία του κόσμου γύρω μας, ώστε να βάλουμε το παλαιό και ακριβό κρασί, που είναι η πίστη μας σε νέους ασκούς.

³ Ο Α.Μ. Σταυρόπουλος που χρησιμοποιεί τον όρο «εγκοσμίκευση» εννοεί την πρόσληψη στοιχείων από τις επιστήμες, τον πολιτισμό, την κοινωνική ζωή με την προοπτική ενσωμάτωσής τους και μεταμορφώσεώς τους μέσα στην ζωή της Εκκλησίας. Πρόκειται για μια «προσπάθεια ενσαρκώσεως, προσπάθεια εμπολιτισμική». Βλ. ο.π. Επιστήμη και Τέχνη της Ποιμαντικής Εκδ. Αρμός, Αθήνα 1997, σ. 78-83.

Θα δώσω ένα παράδειγμα αξιοποίησης κοινωνικών ερευνών στο ποιμαντικό έργο με έρευνες γύρω από τους νέους. Τα αποτελέσματα αυτών των ερευνών θα τα εξετάσω κάτω από την οπτική γωνία της γνωριμίας μας με τους σύγχρονους έφηβους.

4. Η σχέση των νέων με την Ορθόδοξη Εκκλησία

Ένα πρώτο στοιχείο που πρέπει να απασχολεί το θεολόγο ή ένα κληρικό που απευθύνεται σε νέους είναι η σχέση των νέων με τη θρησκεία και ιδιαίτερα με την Ορθόδοξη Εκκλησία, της οποίας την πρόταση ζωής εκπροσωπεί. Ασφαλώς οι συνέπειες της νεωτερικότητας⁴ έχουν επηρεάσει τόσο την κοινωνία στο σύνολο της όσο και τη νεολαία, που είναι το πιο ευαίσθητο κομμάτι της κοινωνίας μας στις αλλαγές. Έτσι σε μια σημαντική μερίδα των νέων τη θέση της θρησκευτικής πίστης και τις θρησκευτικές αξίες φαίνεται να αντικαθιστούν κάποιες άλλες υλικές αξίες, αξίες προσανατολισμένες στην καλοπέραση, στο σήμερα. Που αντιπροσωπεύουν το σύνθημα της διαφήμισης «ζήσε τη στιγμή», απόλαυσε κάθε τι που σου προσφέρει ο κόσμος «εδώ και τώρα» χωρίς να περιμένεις.

Παρόλα αυτά σε όλες τις έρευνες των τελευταίων 10 χρόνων, βλέπουμε ότι οι νέοι θεωρούν τη θρησκεία πολύ σημαντική. Οι Έλληνες παρά την εκκοσμίκευση τους διατηρούν έντονη θρησκευτικότητα. Μια θρησκευτικότητα που είναι βαθιά ριζωμένη και αντέχει στις αλλαγές του χρόνου. Ο υλισμός και ο καταναλωτικός τρόπος ζωής επηρεάζουν τη θρησκευτικότητα αλλά δεν την εξαλείφουν. Αυτό δε σημαίνει ότι ο Ελληνορθόδοξος βιώνει τη θρησκευτική του πίστη ως προσωπική αναζήτηση στο χώρο των μεταφυσικών ερωτημάτων⁵. Η θρησκευτικότητα του είναι περισσότερο μέρος της πολιτιστικής και της εθνικής του ταυτότητας. Γι' αυτό και αυτή η τοποθέτηση τους **δεν συνεπάγεται** έναν αντίστοιχο τρόπο ζωής, μια θρησκευτικότητα που να αποδεικνύεται πάντα και στον καθημερινό τρόπο ζωής⁶. Ο

⁴ Για την έννοια της νεωτερικότητας και τις συνέπειες της στην κοινωνία και τους θεσμούς βλέπε Anthony Giddens, *Οι συνέπειες της νεωτερικότητας*, μετάφραση Γ. Μέρτικας, επιμέλεια Γ. Λικιαρδόπουλος, Εκδ. Κριτική, Αθήνα 2001. Ειδικότερα σε σχέση με το θέμα μας τις σελίδες 64-74 και 115-138.

⁵ Β. Γεωργιάδου/ Ηλ. Νικολακόπουλος, «Ο λαός της Εκκλησίας» στο V-PRC, *Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα. Έρευνες- Δημοσκοπήσεις 2001*, Εκδ. Νέα Σύνορα, Αθήνα 2001, σ. 157, Πίνακας 3.

⁶ Στην τελευταία έκδοση του βιβλίου της «οι τρεις ταυτότητες της ελληνικής κοινωνίας» η Χ. Κατάκη σημειώνει: «Τα τελευταία χρόνια παρατηρούμε μια αναβίωση της πίστης μας στην πολιτιστική μας κληρονομιά, που εκδηλώνεται... με μια εντονότερα συγκινησιακά φορτισμένη έκφραση της αγάπης μας για τις παραδόσεις... Διατηρούμε με αξιοθαύμαστη εμμονή και ευλάβεια συλλογικά επεξεργασμένα νοήματα, σύμβολα και πρότυπα μας, που στήριζαν πάντοτε τη συγκρότηση της

ελληνορθόδοξος βιώνει την πίστη του ως προστασία και παρηγοριά ζωής⁷ και λιγότερο ως υποχρέωση δέσμευσης σε κάποιο κανόνες ζωής. Γι' αυτό και η στάση ζωής οι αντιλήψεις του και οι δεσμεύσεις απέναντι στους κανόνες της εκκλησίας παραμένει αρκετά χαλαρή.

Από τα παραπάνω φαίνεται να υπάρχει από τη μια πλευρά μια πολύ δυναμική τάση για επιστροφή στη Θρησκεία, στην Παράδοση και από την άλλη μια σαφής διαφοροποίηση ανάμεσα στην δήλωση πίστεως στο Θεό και τον καθημερινό τρόπο ζωής που ακολουθούν οι σημερινοί Νεοέλληνες. Διατηρούνται αρκετά στοιχεία σεβασμού της Ορθοδόξου Παραδόσεως, όπως είναι για παράδειγμα η νηστεία⁸, όμως άλλα στοιχεία όπως ο τακτικός εκκλησιασμός, η εξομολόγηση κ.α. θρησκευτικές πρακτικές καθώς και πρακτικές που αφορούν σε συγκεκριμένες επιλογές τρόπου ζωής τους (π.χ. προγαμιαίες σχέσεις, εκτρώσεις κ.α.)⁹ φαίνεται να μην αντιστοιχούν πάντα στην «πίστη» στο Θεό, που **οι περισσότεροι** Έλληνες δηλώνουν.

Τη στροφή των νέων στη θρησκεία οι ερευνητές έχουν διαπιστώσει ήδη σε έρευνα του 1997¹⁰, όπου πολύ σημαντική θεωρούν τη θρησκεία το 54,7%. Το 1999 το ποσοστό αυτό

προσωπικής και οικογενειακής μας ζωής... Ενώ προσαρμοστήκαμε στους ταχύτατους ρυθμούς στις δομές και στις λειτουργίες της αστικής ζωής, σε νοηματικό και συμβολικό επίπεδο διατηρούμε ατόφιες τις μνήμες και τα παραδοσιακά μας βιώματα». Πρβλ επίσης Χάρις Κατάκη, Πώς αντιλαμβάνονται τα παιδιά της προεφηβικής ηλικίας τον εαυτό τους σε σχέση με τους άλλους στο παραδοσιακό και σύγχρονο ελληνικό περιβάλλον. Συγκριτική ψυχολογική μελέτη. Διδακτορική διατριβή. Φιλοσοφική Σχολή Παν/ου Θεσ/νίκης, 1975. Πβλ και της ίδιας, Ο τρόπος που αντιμετωπίζουν τον εαυτό τους, τους άλλους και τη ζωή γενικά οι νέοι στην Ελλάδα σήμερα, στο Α. Δοξιάδη-Τριπ & Ε. Ζαχαρακοπούλου (επιμέλεια), Ο έφηβος και η οικογένεια, Εκδ. Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1985, σ. 255-269. Ακόμη Χ. Κατάκη «Ο Έφηβος και οι αντιφατικές Οικοθεωρίες στη Σύγχρονη Οικογένεια: Εφαρμογές στην Κλινική Πράξη» ανακοίνωση στο συμπόσιο Εφηβεία: προσδοκίες και αναζητήσεις, Ίδρυμα ερευνών για το παιδί, Επιμέλεια Θ. Δραγώνα, Μπ. Ντάβου, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1992, σ. 63-80.

⁷ Βλ. πρόσφατη έρευνα που διενεργήθηκε κατά παραγγελία των ρωμαιοκαθολικών επισκόπων της Ελλάδος και ολοκληρώθηκε στις αρχές του 2005 από την εταιρεία TSN ICAP. Αποτελέσματα της έρευνας ανακοινώθηκαν στο άρθρο του Θ. Κοντίδη, Η θρησκεία των Ελλήνων, Μια στατιστική έρευνα, Περ. Σύγχρονα Βήματα, τευχ. 142, Απρίλιος- Ιούνιος 2007, σ. 67-84.

⁸ Πριν 4 χρόνια η αλυσίδα «fast food» Mc Donald's, ασφαλώς κατά την εκτίμησή μας μετά από έρευνα αγοράς, που σημαίνει ότι αρκετοί νεοέλληνες (και μάλιστα των νεαρών ηλικιών που κυρίως συχνάζουν σ' αυτά) νηστεύουν σε συγκεκριμένες περιόδους του χρόνου, καθιέρωσε το «Mc Σαρακοστή» στα μενού της κάθε χρόνο αυτή την περίοδο. Σήμερα όλες οι αλυσίδες «fast food», στην Ελλάδα όπως: Goody's, Πίτα Παν, Everest (17 νηστίσιμες επιλογές κατά τη διαφήμιση του Μαρτίου-Απριλίου 2003) κ.α. έχουν καθιερώσει τα νηστίσιμα μενού. Χαρακτηριστικό είναι το διαφημιστικό «σλόγκαν» των Mc Donald's για τον Μάρτιο-Απρίλιο του 2003: «Mc Σαρακοστή. Δε μπορεί να νηστέψεις και συ».

⁹ Πρβλ. Ινστιτούτου Πολιτικής Κοινωνιολογίας του ΕΚΚΕ 2000, τόμος Α' σ. 42-46 (βλ. σημείωση 19 για περισσότερα στοιχεία).

¹⁰ Βλ. V-PRC 1997 Ινστιτούτου V-Project Research Consulting, Πανελλήνια Έρευνα και περιλάμβανε 1600 νέους 15-29 ετών. Χρόνος διεξαγωγής έρευνας 6-10 έως 11-11-1997. Η έρευνα έγινε με ανάθεση της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς και η μέθοδος ήταν ποσοτική. Βλ. Εφημερίδα «Τα Νέα» 14/11/1997 σ. 22-23. Αρκετά στοιχεία για την έρευνα δημοσιεύονται στο περ. Δρώμενα Νοέμβριος 1997 σ.1-13.

ανέρχεται σε 69,8%¹¹. Γι' αυτό και από κάποιους «διανοουμένους» (;) χαρακτηρίστηκε η σημερινή νεολαία «συντηρητική» και ως «η γενιά της θρησκείας και της οικογένειας»¹². Ασφαλώς αυτό το αυξημένο ποσοστό υπέρ της θρησκείας εξηγείται ως ένα βαθμό και από τις δυσκολίες και τα αδιέξοδα που βιώνουν οι νέοι. Όμως παράλληλα είναι αρκετοί εκείνοι οι ερευνητές που πιστεύουν ότι η στροφή των νέων ηλικιών στις παραδοσιακές αξίες και στη θρησκεία οφείλεται ως ένα βαθμό και στην απουσία πλέον ιδεολογιών και προτάσεων πολιτικών, που μπορούν να συνεπάρουν τους νέους ανθρώπους¹³.

Ερευνώντας, λοιπόν κάποιος, σε βάθος την θρησκευτικότητα στη σύγχρονη Ελλάδα και την επιρροή που ασκεί διαπιστώνει το αντιφατικό γεγονός της συνύπαρξης της εκκοσμίκευσης και της θρησκευτικής αναγέννησης¹⁴. Κάτω από την επίδραση της νεωτερικότητας στον ελληνορθόδοξο χώρο φαίνεται να πληθαίνουν καθημερινά τα φαινόμενα ενός θρησκευτικού ατομικισμού. Σ' αυτό τον τύπο της θρησκευτικότητας τα άτομα φαίνεται να διατηρούν μια χαλαρή δέσμευση με τα ουσιώδη δόγματα της θρησκείας τους και αναζητούν περισσότερο στη θρησκεία μια συλλογική ταυτότητα. Αυτή η εξατομικευμένη θρησκευτική έκφραση οδηγεί αρκετές φορές σε μια πίστη χωρίς Θεό ή χωρίς Εκκλησία¹⁵. Γι' αυτό χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή στη μελέτη της «επιστροφής των θρησκειών» που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια, ως φαινομένου της ύστερης νεωτερικότητας¹⁶.

¹¹ V-PRC 1999 Ινστιτούτου V-Project Research Consulting, «Αξίες αντιλήψεις και στάσεις στη σημερινή Ελλάδα», χρόνος διεξαγωγής έρευνας 21-10-1999 έως και 12-11-1999, σε 1600 νέους από όλοι τη χώρα ηλικίας 15-29 ετών. Η έρευνα έγινε με ανάθεση της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς και η μέθοδος ήταν ποσοτική. Οι σχετικές πληροφορίες για την έρευνα αυτή ελήφθησαν από το δικτυακό τόπο: www.v-prc.gr.

¹² Βλ. Απ. Λακάσα «Συντηρητικοί και αδιάφοροι οι νέοι» στην Εφημ. Απογευματινή 24-4-2000 σ. 19 (Στο σημείωμα αυτό μαζί με τα σχόλια του αρθρογράφου μπορεί κανείς να διαβάσει και τα αποτελέσματα της έρευνας). Ακόμη ενδιαφέροντα στοιχεία και αναλύσεις για τα αποτελέσματα της έρευνας μπορεί να εντοπίσει κανείς στα: Ν. Μάστορα κ.ά. Εφημ. «Τα Νέα» 7-12-2000 σ. 12-13 και 8-12-2000 σ. 8-9. Επίσης Ι. Σωτήρχου, Εφημ. Ελευθεροτυπία 7-12-2000, Χ. Στύλου Εφημ. «Η Καθημερινή» 7-12-2000 και «Γαλιλαίου» Εφημ. Τύπος της Κυριακής 10-12-2000 σ. 28.

¹³ Ινστιτούτου Πολιτικής Κοινωνιολογίας του ΕΚΚΕ 2000, τόμος Α' σ. 196. (βλ. σημείωση 19 για περισσότερα στοιχεία).

¹⁴ Β. Γεωργιάδου - Ηλ. Νικολακόπουλου, Τύποι θρησκευτικής δέσμευσης, εκκλησιαστική πρακτική και πολιτικές προτιμήσεις. Μια εμπειρική ανάλυση, στο συλλογικό τόμο Θρησκείες και Πολιτική στη νεωτερικότητα, Θ. Λίποβατς – Ν. Δεμερτζής – Β. Γεωργιάδου (επιμέλεια), Εκδ. Κριτική, Αθήνα 2002, σ. 254-279.

¹⁵ Βλ. Σχετικά με το θέμα βλ. Σ. Ζουμπουλάκη, «Ο Θεός επιστρέφει στην Ευρώπη; Δοκίμιο για τη θρησκευτική δυνατότητα άθεης θρησκείας Εισαγωγή στο Ζ. Ντάνιελ, Ο Θεός είναι φανατικός; Δοκίμιο για τη θρησκευτική ανικανότητα του πιστεύειν, Πόλις Αθήνα 1998, σ. 36. Επίσης του Στ. Ζουμπουλάκη, Ο Θεός στην πόλη, Εκδ. Εστίας, Αθήνα 2002.

¹⁶ Β. Γεωργιάδου - Ηλ. Νικολακόπουλου, ο.π. σ. 256-257.

Προς επιβεβαίωση των παραπάνω παρατηρήσεων για παράδειγμα θα επισημάνουμε την εξής αντίφαση. Ενώ σε ερώτηση έρευνας, (βλ. πίνακες στην επόμενη σελίδα) στον γενικό πληθυσμό για να αυτοπροσδιορίσουν τον εαυτό τους, μόνο το 3,3% δηλώνει ότι η θρησκεία δεν έχει ρόλο στη ζωή του, στην ερώτηση που αφορά στη μεταθάνατον ζωή (που είναι ένα κεντρικό πιστεύω της ορθόδοξης χριστιανικής πίστης) μόλις το 33,7% συμφωνεί με την επίσημη διδασκαλία της Εκκλησίας πάνω στο θέμα. Ένα 49,1% τίθεται αγνωστικιστικά απέναντι στο ζήτημα ενώ το 17,2% απαντάει τελείως αντίθετα με το επίσημο πιστεύω της Ορθόδοξης Εκκλησίας.

Πίνακας 1¹⁷: «Προσωπικά θα λέγατε ότι είστε...»

▪ Πιστός Χριστιανός	50,3%
▪ Χριστιανός από παράδοση	25,5%
▪ Χριστιανός αλλά κριτικός απέναντι στην Εκκλησία	20,1%
▪ Η θρησκεία δεν έχει κανένα ρόλο στη ζωή μου	3,3%
▪ Άλλο/Δ.Γ./Δ.Α.	0,8%

Πίνακας 2¹⁸: «Κατά τη γνώμη σας μετά θάνατο τι υπάρχει;»

▪ Μια άλλη ζωή	33,7%%
▪ Κάτι που δεν ξέρω τι ακριβώς είναι	40,9%
▪ Τίποτα	17,2%
▪ Δ.Γ./Δ.Α.	8,2%

Πολύ χρήσιμα συμπεράσματα για τη θρησκευτικότητα των Ελλήνων έδωσε έρευνα που ανακοινώθηκε μέσα στο 2003¹⁹. Η έρευνα έδειξε ότι οι

¹⁷ Σημειωτέον ότι η έρευνα αυτή αναφέρεται στο γενικό πληθυσμό δηλαδή και σε ενήλικες Βλ. Β. Γεωργιάδου - Ηλ. Νικολακόπουλου Ο.π. Πίνακας 1Α, σ. 278.

¹⁸ Σημειωτέον ότι η έρευνα αυτή αναφέρεται στο γενικό πληθυσμό δηλαδή και σε ενήλικες Ο.π. Πίνακας 1Γ, σ. 278.

¹⁹ Η έρευνα αυτή ήταν μέρος της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας, την οποία διεξήγαγε για την Ελλάδα το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών. Ο χρόνος διεξαγωγής της έρευνας ήταν το 2000 και υπεύθυνος - εθνικός συντονιστής του προγράμματος για την Ελλάδα ήταν ο Ιω. Βούλγαρης, κύριος ερευνητής του Ιστιτούτου Πολιτικής Κοινωνιολογίας. Η έρευνα έγινε σε 3227 νοικοκυριά σε όλη την Ελλάδα. Στοιχεία της έρευνας ανακοινώθηκαν από τις εφημερίδες. Βλ. «Τα Νέα» 6-11-2003, «Η Καθημερινή», 6-11-2003 και εφημ. «Το Βήμα» 6-11-2003, που φιλοξένησαν εκτενείς αναφορές για την έρευνα. Επίσης βλ. εφημ. «Η Καθημερινή» 9-11-2003 σ. 11 (συνέντευξη του Απ. Λακάσα με τον Ιω. Βούλγαρη) και εφημ. Χριστιανική 5-2-2004, σ. 9, άρθρο του Μανώλη Δρετάκη. Η δημοσίευση των αποτελεσμάτων της έρευνας προκάλεσε ποικίλα σχόλια για αρκετές εβδομάδες στον ημερήσιο και

Έλληνες είναι βαθιά θρησκευόμενοι περισσότερο από κάθε Ευρωπαίο (ενώ προσεύχονται και εκκλησιάζονται πάρα πολύ συχνά). Για παράδειγμα οι Έλληνες θεωρούν τη θρησκεία ως σημαντική αξία για τη ζωή σε ποσοστό 46% ενώ ακολουθούν οι Πορτογάλοι.

Βλέποντας το ζήτημα από την πλευρά της διαποίμανσης και ειδικότερα της ποιμαντικής των νέων θα συμπεραίναμε ότι η πρόταση ζωής της Εκκλησίας, επομένως και της ορθοδόξου θεολογίας (παρά τις αμφισβητήσεις και τις αναντιστοιχίες που παραπάνω διαπιστώσαμε) έχει ακόμη και σήμερα μεγάλη επίδραση στη ζωή των ατόμων και της κοινωνίας μέσα στην Ελλάδα.

5. Η εμπιστοσύνη προς την Εκκλησία

Με τον καιρό φαίνεται να ενισχύεται στην Ελλάδα και η εμπιστοσύνη τόσο του μαθητικού πληθυσμού όσο και του γενικού πληθυσμού προς την Εκκλησία. Σε έρευνα τέλος του Ιουλίου του 2003, που διεξήγαγε το Ευρωβαρόμετρο για όλη την Ευρώπη φαίνεται «έξι στους 10 Έλληνες να έχουν υψηλή εμπιστοσύνη προς του εκκλησιαστικούς θεσμούς, ένα ποσοστό σημαντικά μεγαλύτερο από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, που διαμορφώνεται στο 42% μόλις»²⁰.

Το έτος 2000 στην έρευνα του Ινστιτούτου Πολιτικής Κοινωνιολογίας του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών που έχουμε ήδη αναφέρει, φάνηκε ότι η εμπιστοσύνη που δείχνουν οι νέοι προς την Εκκλησία δεν περιορίζεται μόνο στα καθαρά θρησκευτικά πλαίσια ζωής. Η Εκκλησία φαίνεται να καλύπτει την έλλειψη ισχυρής παρουσίας των υπολοίπων θεσμών που προαναφέρθηκαν. Έτσι η σημασία που αποδίδουν τα άτομα στην Εκκλησία την καθιστά συγχρόνως ρυθμιστή της προσωπικής και κοινωνικής τους ζωής. Γι' αυτό και η μεγάλη εμπιστοσύνη, της οποίας χάρει η Ελληνορθόδοξη Εκκλησία, φαίνεται και με το δυναμικό ρόλο που τις εναποθέτουν²¹. Έτσι επιδοκιμάζεται η άποψη που θέλει την Ελληνική Εκκλησία να παρεμβαίνει στα τεκταινόμενα της κοινωνίας, όπως στα ζητήματα της ανεργίας²², της οικογένειας²³ και στην Εκπαίδευση²⁴.

κυρίως στον Κυριακάτικο τύπο (Ενδεικτικά Βλ. Διονύση Νασόπουλου, *Θρησκεία, οικογένεια και... ανασφάλεια*, «Τα Νέα» 6-11-2003, Μ. Κατσανοπούλου, *Ποιοι είμαστε τελικά*, εφημ. «Τα Νέα» 6-11-2003, Παύλου Τσίμα, *Μάθημα πατριδογνωσίας*, εφημ. «Τα Νέα» 8-11-2003, Ρ. Σωμερίτη, *Η έρευνα του ΕΚΚΕ είναι ένας θαυμάσιος καθρέφτης μας*, «το Βήμα» 9-11-2003, Ι. Πρετεντέρη, *TV, Θρησκεία, Οικογένεια*, «Το Βήμα» 9-11-2003, Δ. Καστριώτη, *Ελλάδα μην τρέχεις*, «Η Καθημερινή» 9-11-2003 σ. 19, Α. Καρακούτση, *Νέο κόμμα αμφισβήτησης*, «Η Καθημερινή» 15-11-2003, Δ.Ν. Μαρωνίτη, *Χαμηλή αυτογνωσία*, «Το Βήμα» 30-11-2003, Θ.Π.Λιανού, *Είμαστε ρατσιστές; Ασφαλώς όχι*, «Το Βήμα» 30-11-2003, Γ. Ρωμαίου, *Το χάσμα πολιτικής και κοινωνίας*, «Το Βήμα» 14-12-2003). Η έρευνα δεν έχει εκδοθεί γι' αυτό και η ημερομηνία αντιστοιχεί στο χρόνο διενέργειας της έρευνας.

²⁰ Βλ. παρουσίαση της έρευνας στην εφημ «Το Βήμα» 27-7-2003, με τίτλο «Ποιους θεσμούς εμπιστεύονται οι Έλληνες, τι δείχνουν τα συμπεράσματα του τελευταίου Ευρωβαρόμετρου», σ. Α10.

²¹ Ινστιτούτου Πολιτικής Κοινωνιολογίας του ΕΚΚΕ 2000, τόμος Α' σ. 178.

²² Στην ερώτηση «σε ποιους τομείς θα επιθυμούσατε παρέμβαση της Εκκλησίας;» Το 81,9 % των μαθητών του Γυμνασίου, το 79,8% των μαθητών του Λυκείου, το 80,2% των Καθηγητών και το 79,1%

6. «Ο εκκλησιασμός» - συχνότητα προσευχής²⁵

Άξιο παρατήρησης είναι ότι η έντονη στροφή προς τη θρησκευτικότητα και υψηλή αυτή εμπιστοσύνη που δείχνουν οι νέοι στην Εκκλησία, εμφανίζεται μερικώς μόνο και στο ποσοστό των νέων που εκκλησιάζονται.

Σύμφωνα με την έρευνα που έκανε το Ε.Κ.Κ.Ε. το 1983²⁶ οι νέοι (15-19 ετών) και των δύο φύλων που εκκλησιάζονται συχνά είναι λίγοι (9,7% αστ. περ. – 27,4% αγρ. περ.), αρκετοί κάπου κάπου (31% αστ. περ. – 37,8% αγρ. περ.) και οι περισσότεροι 1-2 φορές το χρόνο (41,8% αστ. περ. - 30% αγρ. περ.). Στην ίδια έρευνα φαίνεται να υπάρχει και ένα ποσοστό νέων (17% αστ. περ. – 5,4% αγρ. περ.) που εμφανίζονται να μην εκκλησιάζονται ποτέ. Φαίνεται μάλιστα τα ποσοστά αυτά εκκλησιασμού να ήταν αρκετά κοντά και στα ποσοστά εκκλησιασμού του γενικού πληθυσμού, όπως δείχνει μια έρευνα που έγινε 2 χρόνια αργότερα.

Πίνακας 3: Συχνότητα εκκλησιασμού γενικού πληθυσμού 1985²⁷

	Ελλάδα	Ιταλία	Ισπανία	Πορτογαλία
Ποτέ	16,1 %	23 %	37,3 %	29,5 %
Μερικές φορές το χρόνο	50,9 %	32,9 %	21,1 %	24,7 %
2-3 φορές το μήνα	20,9 %	16,8 %	12,5 %	11,9 %
Κάθε Κυριακή ή συχνότερα	12 %	27 %	28 %	32,9 %
Δεν απάντησαν	0,1 %	0,3 %	1,1 %	1 %

Σύμφωνα με τα παραπάνω στοιχεία η Ελλάδα αν και εμφανίζει το χαμηλότερο ποσοστό σε αυτούς που εκκλησιάζονται τακτικά, ταυτοχρόνως εμφανίζει και το χαμηλότερο ποσοστό ανθρώπων που έχουν διακόψει τη σχέση τους με την Εκκλησία. Για την Ελλάδα η έρευνα επαναλήφθηκε την προεκλογική περίοδο του 1996 πάλι από το Ε.Κ.Κ.Ε. Η μόνη σημαντική αλλαγή που καταγράφηκε τότε ήταν ο περιορισμός της απάντησης «Ποτέ» κατά 50% (βλ. Πίνακα 4α).

των Γονέων υποστηρίζει την παρέμβαση της Εκκλησίας στο θέμα της ανεργίας. Βλ. Ο.π. σ. 178 και Παράρτημα Ι, πίνακας 13,2.

²³ Το 72% των μαθητών και το 78,5 των Καθηγητών και των Γονέων είναι υπέρ της παρέμβασης της Εκκλησίας σε θέματα οικογένειας. Βλ. Ο.π. σ. 178 και Παράρτημα Ι, Πίνακας 13,5.

²⁴ Το 70% των μαθητών Γυμνασίου, το 67,3% των μαθητών του Λυκείου, το 55,7% των Καθηγητών και το 68,9% των Γονέων είναι υπέρ της παρέμβασης της Εκκλησίας σε θέματα Εκπαίδευσης. Βλ. Ο.π. σ. 178 και Παράρτημα Ι, Πίνακας 13,6.

²⁵ Η πρώτη φορά που έγινε προσπάθεια διερεύνησης του βαθμού θρησκευτικότητας του ελληνικού πληθυσμού με βάση τη συχνότητα εκκλησιασμού ήταν το 1985 (κατά την προεκλογική περίοδο) σε έρευνα του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών στα πλαίσια διακρατικού προγράμματος, στο οποίο συμμετείχαν και αντίστοιχα ιδρύματα από Ιταλία, Ισπανία, και Πορτογαλία.

²⁶ Ο. Γαρδίκη κ.α. «Νέοι: Διάθεση χρόνου – Διαπροσωπικές σχέσεις, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1999, τόμος Α' σ.129 τόμος Β' σ. 410-411.

²⁷ Περ. Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών τευχ. 69^Α, 1988, σ. 131 και τευχ 75, 1990 σ. 124-125.

Πίνακας 4α: Συχνότητα εκκλησιασμού γενικού πληθυσμού 1996²⁸

Ποτέ	8,8 %
Μερικές φορές το χρόνο	55,2 %
2-3 φορές το μήνα	22,9 %
Κάθε Κυριακή ή συχνότερα	12,9 %
Δεν απάντησαν	0,4 %

Σε πανελλήνια πάλι έρευνα²⁹ μεταξύ νέων το 1997 τα ποσοστά ήταν:

Πίνακας 4β: Συχνότητα εκκλησιασμού νέων 1997³⁰

Ποτέ	10,2 %
Μερικές φορές το χρόνο	67,3 %
2-3 φορές το μήνα	17,8 %
Κάθε Κυριακή ή συχνότερα	3,1 %
Δεν απάντησαν	1%

Σε έρευνα του Ε.Κ.Κ.Ε. την άνοιξη του 1998 μεταξύ 8 Λυκείων της Αττικής υπό την εποπτεία της Αφροδίτης Τεπέρογλου σε 688 μαθητές φαίνεται ότι το 47% αισθάνεται την ανάγκη να προσευχηθεί ενώ το 15% καθόλου. Στην ίδια έρευνα φαίνεται ότι οι περισσότεροι (44%) εκκλησιάζονται μόνο τις μεγάλες γιορτές, το 27% μερικές φορές το χρόνο και μόνο το 3% εκκλησιάζονται τακτικά³¹.

Η αύξηση, όμως, του «εκκλησιασμού» των νέων φαίνεται καθαρά σε Πανελλαδική έρευνα που πραγματοποιήθηκε το Μάιο του 1999. Στην αύξηση αυτή (σε σχέση με προηγούμενες έρευνες που ερευνούσαν τον εκκλησιασμό) συντελεί επίσης τόσο η συμμετοχή των μαθητών Γυμνασίου κυρίως όμως η συμμετοχή των μαθητών της επαρχίας.

Πίνακας 5: Συχνότητα Εκκλησιασμού Μαθητών- Καθηγητών- Γονέων³²

	Μαθητές Γυμνασίου	Μαθητές Λυκείου	Καθηγητές	Γονείς
Κάθε Κυριακή ή συχνότερα	9 %	4,6%	13,1%	10,6%
2 ή 3 φορές το μήνα	28,7%	12,2%	15,4%	20,6%
Μερικές φορές το χρόνο	45,7%	55,8%	47%	46,1%
Σπάνια	14%	19,9%	17,9%	17,7%
Ποτέ	2,7%	7,5%	6,6%	5%

²⁸ Περ. Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών τευχ. 92-93, Α-Β 1997, σ.263.

²⁹ Βλ. ο.π. V-PRC ...1997.

³⁰ Ο πίνακας προέρχεται από την αναδημοσίευση με σχόλια της έρευνας της V-PRC 1997 στο Περ. Δρώμενα, Νοέμβριος 1997 σ.13.

³¹ Αφροδίτη Τεπέρογλου, «Η ταυτότητα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και οι ανάγκες της Νεολαίας» Περίληψη αποτελεσμάτων έρευνας Ε.Κ.Κ.Ε. Αθήνα 1998 σ. 15. Βλ και Εφημερίδα «Το Βήμα» 7/11/1999, σ. Α4 και Α6.

³² Ινστιτούτου Πολιτικής Κοινωνιολογίας του ΕΚΚΕ 2000, τόμος Α' σ. 100-102 και στο Παράρτημα Ι (της ίδιας έρευνας) Πίνακας 4.

Οι διαφορές Εκκλησιασμού ανάμεσα στις δύο ομάδες μαθητών (Γυμνασίου Λυκείου) φαίνεται να είναι εντυπωσιακές και εκ πρώτης όψεως φαίνεται σαν να μειώνονται οι «ενεργοί πιστοί» της Εκκλησίας στο Λύκειο. Όμως κατά τη γνώμη του γράφοντος μπορεί να ερμηνευτούν τόσο από την κρίση της εφηβείας όσο και κυρίως από τις υποχρεώσεις (φροντιστήρια, μελέτη για τις Πανελλαδικές εξετάσεις, φόρτος εργασίας), που έχουν οι μαθητές της Γ' Λυκείου (που αποτελεί στην έρευνα αυτή το δείγμα των μαθητών του Λυκείου) σε αντίθεση με τους μαθητές της Γ' Γυμνασίου (που αποτελεί το δείγμα του Γυμνασίου). Άλλωστε και οι ερευνητές φαίνεται να το διαπιστώνουν ως αντίφαση, γιατί ακόμη και αυτοί οι οποίοι δηλώνουν ότι δεν πηγαίνουν στην Εκκλησία όταν καλούνται να δηλώσουν «πόσο σημαντική είναι για τη ζωή τους η θρησκεία» σε ποσοστό 87,8% οι μαθητές του Γυμνασίου και σε ποσοστό 77,1% οι μαθητές του Λυκείου απαντούν θετικά³³.

Επομένως θα μπορούσαμε να πούμε ότι η **θρησκευτικότητα των νέων δεν αντιπροσωπεύεται αποκλειστικά και μόνο** από τη συχνότητα στον «εκκλησιασμό» τους. Εκείνο όμως που είναι αξιοπρόσεκτο από την παραπάνω έρευνα είναι ότι όσο απομακρυνόμαστε από τις αγροτικές, τις ημιαστικές και αστικές περιοχές προς τις μεγάλες πόλεις της Θεσσαλονίκης και κυρίως της Αθήνας, το ποσοστό των νέων που δεν εκκλησιάζονται συχνά (ή δεν εκκλησιάζεται καθόλου) αυξάνει σημαντικά. Επομένως το μέγεθος του οικισμού είναι προφανές ότι αποτελεί σημαντικό παράγοντα για τις σχέσεις των νέων με την Εκκλησία³⁴.

Τα τελευταία πάντως στοιχεία της «Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας», που αφορούν στην στάση της κοινής γνώμης απέναντι σε κρίσιμα ζητήματα στις χώρες της Ευρώπης, δείχνουν ότι οι Έλληνες κατέχουν την πρώτη θέση στη συχνότητα προσευχής και τη δεύτερη θέση στη συχνότητα εκκλησιασμού. (Οι Ιρλανδοί έρχονται πρώτοι στη συχνότητα εκκλησιασμού και δεύτεροι στη συχνότητα προσευχής)³⁵.

7. Η στάση των νέων απέναντι στην Ορθόδοξη Παράδοση

Η Ορθοδοξία, σύμφωνα με τους ερευνητές, ως φιλοσοφία αρχών και ιδεών και ταυτόχρονα ως κομμάτι αναπόσπαστο της ελληνικής κοινωνίας καταλαμβάνει μια ιδιαίτερη θέση στη ζωή των Ελλήνων. Μάλιστα η ορθόδοξη θρησκευτική πίστη των Νεοελλήνων, κατά τους ερευνητές του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών καθορίζει στους νέους και τον τρόπο που αυτοπροσδιορίζονται ή ερμηνεύουν την ευρύτερη κοινωνική πραγματικότητα³⁶. Αυτό είναι ένα σημαντικό στοιχείο που πρέπει να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη στη διαποίμανση των νέων.

³³ Ο.π. τόμος Α' σ. 102.

³⁴ Ο.π. τόμος Α' σ. 101.

³⁵ Βλ. Μανώλη Δρετάκη, Πρώτη η Ελλάδα σε όλη την Ευρώπη σε συχνότητα προσευχής και εκκλησιασμού..., εφημ. Χριστιανική 5-2-2004, σ. 9.

³⁶ Ινστιτούτου Πολιτικής Κοινωνιολογίας του ΕΚΚΕ 2000, τόμος Α' σ. 58 και 177.

Εντύπωση μάλιστα προκαλεί σε κάποιους ότι σε ερώτηση πρόσφατης έρευνας αν «το σχολείο θα πρέπει να τονίζει τη διαχρονική αξία της Ορθοδοξίας, ή αντίθετα, δεν πρέπει να παίρνει θέση σε ζητήματα θρησκευτικής πίστης» η επιλογή είναι υπέρ της πρώτης άποψης τόσο ανάμεσα σε νέους μαθητές όσο και σε καθηγητές και γονείς των μαθητών³⁷. Η άποψη αυτή έρχεται να επιβεβαιώσει τοποθέτηση των ιδίων ότι «το σχολείο πρέπει να προσανατολίζει τους μαθητές στις παραδοσιακές αξίες (πατρίδα, θρησκεία, οικογένεια)»³⁸. Άλλωστε οι μεν μαθητές Γυμνασίου πιστεύουν ότι η θρησκευτική πίστη είναι η δεύτερη αξία «*πιο αξία να διαδοθεί στην κοινωνία*» ενώ οι μαθητές Λυκείου η 3^η κατά σειρά «*πιο αξία*» για διάδοση»³⁹.

Η θετική στάση των νέων απέναντι στην Ορθόδοξη Παράδοση⁴⁰, εξηγείται από «το γεγονός ότι η ελληνική ορθοδοξία αποτέλεσε και αποτελεί ένα μέρος της πολιτιστικής ιστορίας του τόπου ενεργό, ώστε τόσο οι νέοι όσο και οι μεγαλύτεροι (καθηγητές και γονείς) που έλαβαν μέρος στην παραπάνω έρευνα να δείχνουν μεγάλη προσήλωση προς το ορθόδοξο χριστιανικό πρότυπο ζωής. Μάλιστα αποδεικνύεται ότι οι αξίες και οι ιδέες της ορθοδοξίας ενσταλλαγμένες στη συνείδηση και στη νοοτροπία του μέσου πολίτη διατηρούν αμείωτη την ισχύ τους και ιδιαίτερα στους νέους ανθρώπους. Ενδεχομένως κάτι τέτοιο να εξηγείται από το γεγονός ότι το να είναι κάποιος Χριστιανός Ορθόδοξος αποτελεί μια ολοκληρωμένη δήλωση συγκροτημένης ταυτότητας, με συγκεκριμένο σύστημα αξιών και αρχών, στενά συνδεδεμένο με την ιστορία του ελληνικού έθνους και τις πολιτιστικές του παραδόσεις»⁴¹. Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημανθεί ότι λέγοντας υιοθέτηση συγκεκριμένου συστήματος αρχών και αξιών δεν εννοούμε και την αυστηρή τήρηση αυτών των αρχών. Φαίνεται ότι τόσο η επίδραση των αξιών της νεωτερικότητας, του καταναλωτισμού και της παγκοσμιοποίησης έχουν βαθιά επίδραση στην καθημερινή ζωή των νέων. Έτσι για τους περισσότερους νέους η αποδοχή της χριστιανικής ορθοδοξίας δεν συνοδεύεται απαραίτητα και από την αποδοχή των πρακτικών της. Δηλαδή πιο μεγάλη επίδραση έχει η ελληνική ορθοδοξία ως σύμβολο θρησκευτικής και πολιτισμικής ταυτότητας, παρά ως ιεροτελεστία πρακτικών (πόσο συχνά εκκλησιάζονται, προγαμιαίες σχέσεις κ.α.)⁴².

Καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της θρησκευτικής συνείδησης των μαθητών φαίνεται να παίζει η οικογένεια και οι γονείς τους. Στην έρευνα του 1998 στην Αττική, από όπου προκύπτει και το παραπάνω, οι ερωτώμενοι μαθητές Λυκείου διατυπώνουν και το δικό τους ορισμό που πιστεύουν ότι αποδίδει πληρέστερα την έννοια του όρου «Εκκλησία». Το 46% πιστεύει ότι η Εκκλησία είναι ο χώρος λατρείας και προσευχής. **Το 33% δέχεται ότι η Εκκλησία είναι αυτό που δίνει αγάπη, βοήθεια, στοργή, ασφάλεια.** Μόλις το 11% φαίνεται να έχει αρνητική τοποθέτηση, αφού πιστεύει ότι Εκκλησία είναι «μόνο το κτίριο»⁴³.

³⁷ Βλ. ο.π. τόμος Α' σ. 122, 187-188, 196 και 214. Επίσης στο Παράρτημα Ι (της ίδιας έρευνας) Πίνακας 8,4.

³⁸ Ο.π. τόμος Α' σ. 122. Επίσης στο Παράρτημα Ι, Πίνακας 8,1.

³⁹ Ο.π. τόμος Α' σ. 39-40 και 216-218. Επίσης στο Παράρτημα Ι Πίνακας 6.

⁴⁰ Για τις «Στάσεις και (την) αξιολογία των εφήβων γύρω από την Παράδοση και τον Εκσυγχρονισμό» Βλ. Θ. Παπακωνσταντίνου, Σκοποί και πολιτισμικές επιλογές στη νεοελληνική μέση εκπαίδευση, Εκδ. Λύχνος, Αθήνα 1985. σ. 115-132.

⁴¹ Ινστιτούτου Πολιτικής Κοινωνιολογίας του ΕΚΚΕ 2000, τόμος Α, σ. 178.

⁴² Ο.π.

⁴³ Αφροδίτης Τεπέρογλου, Ε.Κ.Κ.Ε. 1998, σ. 15.

8. Ικανοποίηση από τη ζωή και σχέση με την Εκκλησία

Ένα εξαιρετικά σημαντικό στοιχείο για τη διαπαιδαγώγηση και κυρίως για τη συμβουλευτική ποιμαντική που προκύπτει από την εμπειρική έρευνα είναι ότι στην ερώτηση «*πόσο ικανοποιημένος/η είσαι από τη ζωή σου*», φαίνεται ότι η θρησκευτικότητα των μαθητών παίζει πολύ σπουδαίο ρόλο ενισχύοντας το βαθμό αισιοδοξίας και ικανοποίησης από τη ζωή (βλ. Πίνακες 6 και 7). Ακόμη οι νέοι που εκκλησιάζονται δείχνουν ζωηρότερο ενδιαφέρον για την πολιτική σε σχέση με αυτούς που δεν εκκλησιάζονται (βλ. Πίνακες 8 και 9). Ασφαλώς αν το ερώτημα αυτό ετίθετο πριν δύο δεκαετίες θα διαπίστωνε κανείς μάλλον το αντίθετο. Μήπως αυτό σημαίνει ότι η καθοδήγηση που ασκεί η Εκκλησία στα μέλη της είναι πιο ρεαλιστική ή μήπως είναι απόδειξη ότι οι σημερινοί θεολόγοι, εκκλησιαστικοί ηγέτες, πνευματικοί και οι κατηχητές, ασχολούνται πιο συχνά από ό,τι παλιότερα με τα κοινωνικοπολιτικά ζητήματα; Ασφαλώς πάντως είναι ένα καινούριο στοιχείο που διαπιστώνει ότι οι εκκλησιαζόμενοι νέοι είναι πιο πολύ προσανατολισμένοι πολιτικά από τους μη εκκλησιαζόμενους, γεγονός εξαιρετικά ενδιαφέρον για την θετική καθοδήγηση που μπορεί να ασκήσει ένας θεολόγος ή ένας ιερέας στους νέους.

Πίνακας 6: Συχνότητα Εκκλησιασμού – Ικανοποίηση από τη ζωή τους⁴⁴

ΜΑΘΗΤΕΣ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΑΠΟ ΤΗ ΖΩΗ	Πολύ συχνά	Μερικές φορές το μήνα	Σπάνια/Ποτέ
Πολύ ικανοποιημένος	72,1%	68%	59,3%
Αρκετά ικανοποιημένος	23,6%	29,8%	32,7%
Ελάχιστα ικανοποιημένος	4,4%	2,2%	8%

Πίνακας 7: Συχνότητα Εκκλησιασμού – Ικανοποίηση από τη ζωή τους⁴⁵

ΜΑΘΗΤΕΣ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΑΠΟ ΤΗ ΖΩΗ	Πολύ συχνά	Μερικές φορές το μήνα	Σπάνια/Ποτέ
Πολύ ικανοποιημένος	50,1%	45%	39,9%
Αρκετά ικανοποιημένος	44,3%	49,5%	48,3%
Ελάχιστα ικανοποιημένος	5,6%	5,5%	11,9%

⁴⁴ Ινστιτούτου Πολιτικής Κοινωνιολογίας του ΕΚΚΕ 2000, τόμος Α σ. 103.

⁴⁵ Ο.π. σ. 103.

Πίνακας 8: Συχνότητα Εκκλησιασμού –Ενδιαφέρον για την πολιτική⁴⁶**ΜΑΘΗΤΕΣ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ**

Ενδιαφέρον για την πολιτική	Πολύ συχνά	Μερικές φορές το μήνα	Σπάνια/Ποτέ
Πολύ – Αρκετά	39,9%	26,1%	33,6%
Λίγο – Καθόλου	60,1%	73,9%	66,4%

Πίνακας 9: Συχνότητα Εκκλησιασμού –Ενδιαφέρον για την πολιτική⁴⁷**ΜΑΘΗΤΕΣ ΛΥΚΕΙΟΥ**

Ενδιαφέρον για την πολιτική	Πολύ συχνά	Μερικές φορές το μήνα	Σπάνια/Ποτέ
Πολύ – Αρκετά	43,2%	35,1%	27,1%
Λίγο – Καθόλου	56,8%	64,9%	72,8%

Τα παραπάνω αποτελούν σπουδαία δεδομένα, που μπορεί να στηρίξουν ουσιαστικά τη ρεαλιστικότητα της «Πρότασης ζωής» (δηλαδή της ορθόδοξης χριστιανικής καθοδήγησης) που μπορεί να προσφέρει αυτός που διακονεί την ποιμαντική της νεότητας. Όπως μπορεί να διαπιστώσει κανείς από τα παραπάνω το μήνυμα της Εκκλησίας, δηλαδή η πρόταση της Ορθόδοξης Χριστιανικής διδασκαλίας, δεν φαίνεται να αλλοτριώνει τους νέους. Αντίθετα όπως φαίνεται από τα παραπάνω δεδομένα της κοινωνιολογικής επιστήμης, τους δίνει μια προοπτική, τους εμπνέει μια αισιόδοξη προοπτική για το μέλλον (ένα όραμα ζωής), ενώ αυτή η θετική εικόνα για την ζωή εκφράζεται και ως ενδιαφέρον για την πολιτική του τόπου μας.

Η συμβουλευτική του θεολόγου ή του κληρικού καταρχήν και αποδεκτή σε μεγάλο βαθμό φαίνεται να είναι από τους μαθητές⁴⁸ και ωφέλιμη για την υγιή κοινωνικοποίηση τους και την ολοκλήρωση τους.

⁴⁶ Ο.π. σ. 104.

⁴⁷ Ο.π. σ. 104.

⁴⁸ Βλ. ενδεικτική μικρής έκταση έρευνα (σε 10 Σχολεία της Δυτικής Αττικής) του Νικ. Νευράκη, Έρευνα για το θρησκευτικό μάθημα, επιστολή προς το Π.Ε.Κ. Δυτικής Αττικής, Κοινωνία 39, τ. 1, 1996 σ. 96-98. Πρβλ και Κων/νου Μάνου θεωρητική και εμπειρική έρευνα (στοιχεία για την εμπ. έρευνα βλ. στο τέλος της μελέτης μας στον Πίνακα ερευνών σχετικών με τους νέους), στο βιβλίο του «Η Συμβουλευτική στην Εκπαίδευση», τόμος Α΄ Θεωρία- Έρευνα, Αθήνα 1997, σ. 213-407 και ειδικότερα στις σελίδες 376 και 395-407. Πρβλ επίσης και την εμπειρική και θεωρητική έρευνα που έχει πραγματοποιήσει η Χρ. Κοσμίδου-Hardy. «Ο δάσκαλος ως σύμβουλος στη διδακτική-μαθησιακή συνάντηση» 1998, Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού, τ. 46-47 1998, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, σ. 33-63.

Άλλωστε, όπως έχει καταγράψει και έρευνα μεταξύ των θεολόγων καθηγητών της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, οι περισσότεροι θεολόγοι σήμερα αντιλαμβάνονται ως πρώτιστο έργο τους αυτό του «Πνευματικού οδηγού». Δηλαδή η συντριπτική πλειοψηφία των Λειτουργών της Θρησκευτικής Αγωγής των νέων αντιλαμβάνονται ως αποστολή τους την καθοδήγηση των νέων⁴⁹.

9. Συμπεράσματα

- Οι έρευνες, αν διαβασθούν σωστά, μπορούν να αποβούν πολύτιμα εργαλεία στο ποιμαντικό έργο. Οι κοινωνικές έρευνες των τελευταίων χρόνων σχεδόν όλες συγκλίνουν σε μία θρησκευτικότητα των νεοελλήνων αρκετά ισχυρή που αντέχει την κριτική της νεωτερικότητας.
- Ο αθεϊσμός και ο αγνωστικισμός παρουσιάζεται σε πολύ μικρά ποσοστά στην ελληνική κοινωνία. Παρόλα αυτά η θρησκευτικότητά του μέσου Έλληνα δεν είναι αποτέλεσμα προσωπικής-υπαρξιακής αναζήτησης αλλά περισσότερο μοιάζει με αποδοχή μιας πολιτιστικής κληρονομιάς.
- Η ορθοδοξία για τον Έλληνα (ακόμα και για τις νέες γενιές) είναι στοιχείο που προσδιορίζει την ταυτότητά του. *Υπάρχει μία νοσταλγία και μία συναισθηματική στροφή στη Θρησκευτική πίστη που δεν σημαίνει και δέσμευση και τρόπο ζωής για τους περισσότερους Έλληνες.* Εκκλησιάζονται συχνότερα από τους Ευρωπαίους αλλά πολλές φορές δηλώνουν ως Εκκλησιασμό και το να ανάψουν ένα κερί ή να παραστούν σε Γάμο ή Βάπτιση ή άλλη τελετή της Εκκλησίας.
- Είναι εντυπωσιακή η εμπιστοσύνη που δείχνουν στο θεσμό της Εκκλησίας και η απογοήτευσή τους ταυτόχρονα από άλλους θεσμούς όπως η πολιτική ή τα ΜΜΕ.
- Φαίνεται ότι υπάρχουν 2 θεσμοί που στηρίζουν αυτή τη στιγμή την πρόταση ζωής της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Είναι η **ελληνική οικογένεια**, που είναι αδιαμφισβήτητη και κυρίαρχη αξία (και μεταξύ των νέων) και **το Σχολείο**.
- Υπάρχει ανάγκη για την εκπόνηση μιας έρευνας και εκ μέρους της ελληνορθόδοξης ποιμαίνουσας Εκκλησίας, ίσως κατά παραγγελίαν της Ι. Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος ή της Συνοδικής Επιτροπής Θ. Λατρείας και Ποιμ. Έργου, (όπως ακριβώς έκαναν πριν λίγο καιρό οι

⁴⁹ Α. Μ. Σταυρόπουλου – Στ. Χρ. Κουμαρόπουλου, Το έργο του θεολόγου καθηγητή και το μάθημα των Θρησκευτικών στη Μέση Εκπαίδευση, Ερευνητικά προγράμματα Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα 1998, σ. 16. Ενδεικτικό είναι ότι 8 στους 10 θεολόγους καθηγητές θεωρούν ως πρώτιστο έργο του θεολόγου αυτό του πνευματικού οδηγού ενώ ακολουθούν σε πολύ μικρότερα ποσοστά του καθηγητή (29%), του καθηγητή-φορέα γνώσεων (16%) κ.α.

ρωμαιοκαθολικοί επίσκοποι της Ελλάδος⁵⁰) και η οποία θα ερευνά την ταυτότητα, τις αντιλήψεις, τις συνήθειες κ.α. του Έλληνα πιστού ή αδιάφορου, εκκλησιαζόμενου ή και μη θρησκευόμενου.

Προσοχή χρειάζεται εκ μέρους των ποιμένων στα εξής στοιχεία:

- Έχει κάνει την εμφάνισή της δειλά-δειλά μία ατομική θρησκευτικότητα. Μία πίστη χωρίς Εκκλησία ή μία Εκκλησία αποϊεροποιημένη που αντιμετωπίζεται σαν μία ανθρώπινη υπόθεση.
- Υπάρχει μία ισχυρή μερίδα νέων που αποστασιοποιούνται από την επίσημη θρησκεία και θεωρούν ότι μπορεί να είναι π.χ. Ορθόδοξοι Χριστιανοί και να μην πιστεύουν στη μετά θάνατον ζωή.
- Αυτή η μικρή ομάδα των σημερινών νέων (συχνά και ενηλίκων) τείνουν σε μία θρησκευτικότητα χωρίς δεσμεύσεις φαίνεται να είναι οπαδοί μιας μίας ελεύθερης πνευματικότητας που πιστεύει σε μία «ανώτερη δύναμη» και σε μία θρησκεία συγκρητιστική με πολλά εξωχριστιανικά ή και μαγικά στοιχεία.

Η γνώση των παραπάνω φαντάζομαι δεν αιφνιδιάζει κανέναν από τους σεβαστούς ιερείς μας. Έχουν γνώση οι φύλακες της ορθόδοξης χριστιανικής πίστης μας και μάλιστα οι ποιμένες που έχουν φυλάξει, φυλάνε και θα φυλάξουν τις Θερμοπύλες της με αυταπάρνηση. Η πρόταση ζωής της Ορθόδοξης Εκκλησίας έχει παρελθόν, παρόν και πολύ περισσότερο μέλλον. Αυτό το μέλλον θα είναι καλύτερο αν συνδυασθεί με γνώση, προσευχή και τον αγώνα της πίστεως.

⁵⁰ Η έρευνα διενεργήθηκε κατά παραγγελία των ρωμαιοκαθολικών επισκόπων της Ελλάδος και ολοκληρώθηκε στις αρχές του 2005 από την εταιρεία TSN ICAP. Αποτελέσματα της έρευνας ανακοινώθηκαν στο άρθρο του Θ. Κοντίδη, *Η θρησκεία των Ελλήνων, Μια στατιστική έρευνα*, Περ. Σύγχρονα Βήματα, τευχ. 142, Απρίλιος- Ιούνιος 2007, σ. 67-84 και τεύχος 143, Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2007, σ. 131-148, Βλ και περ. «Ανοιχτοί ορίζοντες» τευχ. 1949, Ιανουαρίου-Φεβρουαρίου 2008, σ. 4-11.